

КАПІТАЛІЗАЦІЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті проведено аналіз розвитку капіталу та трансформації його форм в умовах інноваційної економіки.

Ключові слова: капіталізація, форми капіталу, етапи капіталізації, людський капітал, нематеріальні ресурси.

В статье проанализированы процессы развития капитала и трансформации его форм в условиях инновационной экономики.

Ключевые слова: капитализация, формы капитала, этапы капитализации, человеческий капитал, нематериальные ресурсы.

In the article the analysis of development of capital and transformation of his forms is conducted in the conditions of innovative economy.

Key words: capitalization, forms of capital, stages of capitalization, human capital, immaterial resources.

Постановка проблеми. Розвиток світових економічних процесів стверджує необхідність формування інноваційної економіки, в якій процес капіталізації стає основним у формуванні економічної ефективності та конкурентоспроможності. Перехід до інноваційної економіки визначає основними нематеріальні ресурси, міняються уявлення про суть та складові процесу капіталізації.

Аналіз актуальності дослідження. Відсутність загальних наукових підходів і чіткої теоретичної узгодженості до визначення та структурування економічної категорії «капіталізація» є достатньо актуальним питанням економічної теорії сьогодення, що потребує теоретичного переосмислення економічних явищ і процесів, дослідження нових складових та трансформаційних видозмін процесу капіталізації в умовах інноваційної економіки. Не зважаючи на значимість капіталізації у сучасній економіці усіх країн світу, дане явище в сучасній іноземній літературі досліджується здебільшого у фінансовій площині. Економічні аспекти капіталізації, що залишаються вирішальними при дослідженні цієї економічної категорії залишаються поза увагою дослідників Т.Коллера, Дж.Муріна, Т.Коупленда. Визначення сутності процесів капіталізації на макрорівні є предметом вивчення таких українських вчених як В.Геєць, А.Гриценко, О.Яременко та ін. Аспекти видозмін капіталізації в сучасних умовах господарювання досліджуються М.Амстронгом, О.Кендюховим, С.Клімовим, І.Комаровим,

Л.Федуловою, А.Фроловим та ін.

Мета статті. Метою статті є дослідження історичних видозмін структури капіталу та аналіз теоретичних уявлень щодо сутності процесу капіталізації як економічного явища в умовах інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Капіталізація виробництва як процес, передбачає перетворення економічних ресурсів (матеріальних та трудових) у капітал. Первинно термін «капіталізація» ввів К.Маркс, маючи на увазі процес підпорядкування капіталом усіх умов суспільного виробництва. Якщо згадати, що під капіталом розуміємо вартість, що приносить нову вартість або додатковий дохід, то, відповідно, процес перетворення усіх ресурсів виробництва у вартість, яка приносить додаткову вартість, і є процесом капіталізації у найглибшому і найширшому значенні слова [1, С.91-92] .

Процес капіталізації є за своєю суттю багаторівневим, таким, що охоплює всю економіку і модифікується в залежності від рівня та сфери дії. Економісти розглядають декілька класифікацій капіталізації: пряму і зворотну, реальну і фіктивну, мікро-, макро- та мезорівнів.

Під прямою капіталізацією мають на увазі перетворення певного ресурсу у капітал, тобто використання його з ціллю отримання додаткової вартості. Відповідно зворотна капіталізація передбачає перетворення частки додаткової вартості в капітал, тобто в засоби праці і в предмети праці. Саме таке трактування капіталізації дає К.Маркс: «для того, щоб нагромаджувати, необхідно частину додаткового продукту перетворювати на капітал» [2, с.254] і далі: «перетворення додаткової вартості на капітал називають нагромадженням капіталу» [2, с.252]. Отже, за Марксом нагромадження капіталу і є процесом капіталізації, що має дві найважливіші форми, які сьогодні називають прямою і зворотною капіталізацією.

Другий підхід до визначення сутності капіталізації, пов'язаний з процесом утворення реального та фіктивного капіталу також запропонував К.Маркс. На сьогодні реальна капіталізація розглядається як процес перетворення вартості матеріальних цінностей у капітал, а фіктивна капіталізація – як процес отримання реальних цінностей для перетворення їх у капітал за допомогою цінних паперів. Між фіктивною і реальною капіталізацією може існувати відмінність не тільки у способі реалізації, а й у розмірі. Оскільки фіктивний капітал у вигляді цінних паперів вільно обертається на ринку, тобто виходить за межі конкретного підприємства, має вартість відмінну від номіналу, що визначається фондовим ринком, то як наслідок, відбувається відрив ринкової вартості капіталу від реальної. Тому фіктивним капіталом означають сумарну ринкову вартість акцій компаній, що обертаються на фондовій біржі або в межах окремої країни. Якщо компанія швидко зростає, має високу дохідність, то її фіктивна капіталізація може включати в себе певну величину оцінки її прибутковості. Як свідчать результати досліджень, отриманих на основі емпіричних даних розвинених країн, відрив ринкової вартості капіталу (фіктивний капітал) від балансової (реальний капітал) за останні роки різко збільшився. Наприклад в США дана

розбіжність складала в 20-80 ті рр. ХХ ст. у середньому 2:1, а на рубежі ХХІ ст. – 9:1 [3, с.22].

Щодо процесу виробництва, то виділяють капіталізацію чинників виробництва (або економічних ресурсів), капіталізацію процесу виробництва і капіталізацію результатів виробництва, які слугують відповідно: для формування умов щодо створення додаткової вартості, безпосереднього її формування і перетворення створеної вартості в новий капітал.

За рівнем може визначатись капіталізація окремого підприємства (мікрорівень), галузі (мезорівень) та національної економіки в цілому (макрорівень).

На мікроекономічному рівні терміном «капіталізація» позначають: ринкову вартість корпорацій, яка розраховується множенням середньої біржової ціни акцій на загальну кількість акцій, що знаходяться у обігу на фондовому ринку; оцінку вартості компанії за її прибутком; ефективність використання капіталу компанії; кількісну характеристику компанії щодо створення доданої вартості; перетворення ресурсу у капітал; обсяг власного капіталу банку; показник рейтингу корпорації [4,5,6,7,8,9]. Узагальнюючим може бути наступне визначення капіталізації підприємства: вартісна оцінка капіталу з точки зору витрат на його створення (відновлення) та його спроможності створювати додану вартість [10]. Капіталізація, як метод оцінки вартості підприємства, за його доходами або прибутками, полягає в розрахунку величини капіталу, здатного приносити такі доходи при нормі прибутку, яка дорівнює середньому позичковому відсотку [11, с.168].

Мезорівень капіталізації передбачає дослідження особливостей процесу капіталізації окремої галузі або регіону при цьому сутність самого поняття є агрегованою на відповідному рівні.

На макроекономічному рівні дослідники визначають декілька основних функцій капіталізації: розподільчу (як участь у забезпеченні доходів власникам ресурсів), відтворювальну (нагромадження капіталу та його здатності до репродукування), стратегічну (визначення основних напрямів підвищення ефективності капіталовкладень) та інноваційну (використання інновацій для зростання прибутковості та підвищення конкурентоспроможності економіки) [12].

Історичний процес нагромадження капіталу показує, що капітал у своєму розвитку пройшов декілька основних етапів:

1-й етап – формування передумов для первісного нагромадження капіталу, коли домінуючими формами його виступали купецький та лихварський капітали;

2-й етап – первісне нагромадження капіталу, що характеризується переходом до панування промислового капіталу;

3-й етап – нагромадження фінансового капіталу, що зумів органічно поєднати промисловий і банківський, реальний і фіктивний капітали;

4-й етап – нагромадження людського капіталу, що динамічно розвивається і трансформується в нові форми.

Розвиток форм капіталу

Етап	Основна форма капіталу	Основний економічний ресурс
I	Лихварський, купецький	Гроші
II	Промисловий	Матеріальні та трудові ресурси (земля, праця, капітал, підприємницькі здібності)
III	Фінансовий	Матеріальні та фінансові ресурси
IV	Людський капітал	Нематеріальні ресурси

Очевидно, що кожному етапу нагромадження капіталу відповідають його різні форми, які корелюються із відповідними економічними ресурсами. Варто зазначити, що I етап розвитку та нагромадження капіталу відбувається ще в доіндустріальну епоху, індустріальній епосі відповідає II та III етапи розвитку капіталу, а IV етап стає основним в постіндустріальній, інноваційній економіці [13].

У інноваційній економіці капітал являє собою не стільки економічний ресурс, що використовується у виробничих процесах і має здатність до відтворення і самозростання вартості, скільки актив запрограмований на швидку видозміну своїх форм. У зв'язку з тим, що в останні декілька десятиліть капітал усе більше виходить за матеріальні рамки, набуваючи невластивих йому раніше соціальних, людських, культурних та інших якостей, доцільно розглянути і нові форми капіталізації, виникнення та розвиток яких все більше пов'язують із економікою, що розвивається завдяки інноваційній діяльності.

Теорію людського капіталу як цілісну концепцію запропонували Т.Шульц та Г.Беккер, провівши аналіз впливу інвестицій в людський капітал на зміну продуктивності праці, зростання доходів. Інші дослідники людського капіталу пропонують цілу низку його визначень, акцентуючи увагу на наступних окремих сторонах його формування, відтворення та реалізації:

- здатність виготовляти товари та послуги [14];
- зростання продуктивності праці за рахунок фізичного та розумового вдосконалення;
- суму вроджених здібностей, освіти, досвіду, творчого потенціалу, здоров'я, мотивації діяльності, що забезпечують можливість отримувати дохід [15];
- індивідуальні здібності людини, які дозволяють їй успішно діяти в умовах невизначеності [16].

Людський капітал визначається досить широко і тому в його склад відносять наступні види капіталу: капітал здоров'я, трудовий, інтелектуальний, організаційно-підприємницький, культурно-моральний, соціальний, бренд-капітал, структурний та організаційний капітал.

Капітал здоров'я включає в себе фізичну силу, працездатність, імунітет до хвороб, зростання періоду активної трудової діяльності, що необхідно людині в будь якій професійній діяльності. Зменшення капіталу здоров'я призводить до зменшення працездатності і до втрат як за рахунок недовиготовленої продукції так і за рахунок виплати допомоги непрацездатним.

Трудовий капітал – це кваліфікація, досвід, знання, здібності та відповідальність працівника. За оцінками професора Струмліна кваліфікована праця є більш продуктивною за просту працю приблизно в 2-3 рази, і приносить дохід більший в 2-3 рази. Інвестиції у підвищення кваліфікації дають безпосередню віддачу як працівнику так і підприємству. На підприємстві трудовий капітал втілюється у праці кваліфікованих робітників, частка яких залежить від техніко-технологічного рівня підприємства. Основним інструментом підвищення кваліфікації працівників залишається освіта.

Інтелектуальний капітал – це здатність трансформувати знання та нематеріальні активи на економічні ресурси для отримання прибутку та забезпечення конкурентоспроможності компанії. Втілюється цей різновид капіталу в інтелектуальній власності а також у організаційних та технологічних перевагах підприємства на ринку. Щодо взаємозв'язку людського та інтелектуального капіталу існує дві основні підходи. Перший – інтелектуальний капітал є складовою людського капіталу, оскільки здатність перетворювати знання на прибуток є лише частиною усіх здібностей людини [17]. Однак за іншою точкою зору [18], інтелектуальний капітал містить в собі кваліфіковану, зібрану разом робочу силу та контракти з провідними спеціалістами, тобто безпосередньо людський капітал, а також інтелектуальну власність, локальні мережі, програмні засоби OEM, бази даних, патенти та товарні знаки, організаційні механізми життєдіяльності компанії (структурний капітал) і майбутню продукцію компанії, що здатна задовольнити запити споживачів (споживчий капітал).

Організаційно-підприємницький капітал включає в себе особливі здібності підприємця, а саме підприємливість, новаторство, організаційні здібності та велику відповідальність, вміння розумно ризикувати, енергійність та силу волі. Це один із найбільш перспективних та важливих видів людського капіталу, однак підприємницькими здібностями володіє лише 5-7% населення.

Культурно-моральним капіталом означають сукупність інтелектуальних здібностей, освіченості, вмінь та навичок, моральних та духовних якостей, які використовуються людиною в її діяльності і сприяють отримання певного статусу або влади.

Всі ці види людського капіталу характеризують його різні сторони, і володіють спільною рисою – всі вони не відчужуються від окремої людини, особистості. Однак структура людського капіталу є неоднорідною і останнім часом з'явилося ряд робіт, які виділяють такі його складові, які можуть

відчужуватись від людської особистості. До них відносять соціальний капітал, клієнтський капітал, структурний капітал, організаційний капітал.

Соціальний капітал визначають як потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що цілеспрямовано і раціонально формується в міжособистісних взаєминах: зобов'язаннях, очікуваннях, інформаційних каналах і соціальних нормах, які допомагають колективно ефективніше діяти для досягнення спільних цілей. [19]. Його ще представляють як сукупність горизонтальних зв'язків між людьми або деякий набір суспільних відносин, що мінімізує операційні витрати в межах всієї економіки [20]. Цей вид капіталу розвивається завдяки обміну знаннями між працівниками, постачальниками, партнерами, покупцями. Це капітал спілкування, співпраці, взаємодії, взаємної довіри та допомоги на рівні міжособистісних відносин. Соціальний капітал має декілька специфічних рис: по-перше, він має не індивідуальну, а суспільну природу, тобто з'являється лише в колективі; по-друге, він не може знаходитись в приватній власності, бо є надбанням і характерною рисою колективу.

Бренд-капітал або клієнтський капітал відносять також до відчужуваного капіталу оскільки це мережа клієнтів, споживачів, користувачів товару або послуги компанії. Для володіння клієнтським капіталом фірма перетворює свою діяльність із економічної на соціально-економічну, при цьому втягуючи споживачів в спільне створення та вдосконалення споживчих властивостей продукту [21].

Структурний капітал є здатністю фірми управляти своєю організаційною структурою, пристосовуючись до змін кон'юктури ринку і одночасно змінюючи її у вигідному для фірми напрямку [22]. До структурного капіталу крім організаційної структури відносять організаційні механізми, що забезпечують продуктивність працівників та функціонування компанії. Структурний капітал є проявом організаційних здібностей управлінців компанії та характеризує здатність її відповідати вимогам ринку.

Організаційний капітал це систематизована та формалізована компетентність компанії, а також системи, що посилюють її творчу ефективність; організаційні можливості, спрямовані на створення продукту і вартості. Організаційний капітал включає в себе: капітал інновацій, до якого відносять захищені комерційні права, інтелектуальну власність та інші нематеріальні активи, які забезпечують здатність спроможність компанії до оновлення; капітал процесів, який може бути представлений системами технологій виробництва, збуту, після продажного сервісу тощо, діяльність яких уможливорює формування вартості продукту. Організаційний капітал утворюють знання, якими володіє організація як єдине ціле, а не окремі працівники. Його можна описати як інституціолізовані або впроваджені знання, які можна зберігати за допомогою інформаційних технологій в доступних базах даних [23]. Теоретично ці впроваджені знання є незалежними від людей, які їх розвивають – і, відповідно, вони відносно стабільні – окремий спеціаліст може щезнути, однак це не зменшить запасу знань, впроваджених в компанії. Не зважаючи на те, що організаційний

капітал створюють люди, він належить компанії в цілому і його можна розвивати за допомогою управління знаннями. Таким чином, поняття «капіталізація» в умовах сучасної інноваційної економіки, все більше пов'язують із перетворенням у капітал (а значить і використанням для отримання все більшої величини доданої вартості) нематеріальних ресурсів.

Пріоритетність нематеріальних ресурсів у формуванні доходності та конкурентних переваг як на макро- так і на мікрорівні була помічена і теоретично обґрунтована ще до початку XXI ст. Так, у 70-80-х роках XX ст. Т. Сакаїя вперше відзначив, що традиційні фактори виробництва вже не можуть визначати споживчу цінність нових товарів і тому настає «... новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створювані знаннями і тому я називаю цей етап суспільством, що базується на створюваних знаннями цінностях» [24].

В найбільш широкому розумінні до нематеріальних ресурсів відносять нематеріальні активи (торгівельні марки, ліцензії, патенти, контракти, копірайти) і можливості (репутація суб'єкта економічної діяльності, репутація товару, знання працівників, корпоративна культура) [25, с.43]. У переліку факторів виробництва інноваційної економіки з'являються інтелектуальні ресурси, однак з огляду на їх значущість, вони займають там особливе місце. Дослідники визначають наступні особливості інтелектуальних ресурсів:

1) формування інтелектуальних ресурсів забезпечується комплексом галузей, що порівняно недавно посіли самостійне місце поруч з галузями реального сектора економіки і цілком залежать від нього;

2) взаємодія галузей інтелектуального забезпечення виробництва з реальним сектором економіки не описується загальною схемою ринкових відносин перед усім тому що формування освітнього та культурного потенціалу населення і нагромадження знань завжди були прерогативою держави і суспільних інститутів;

3) вартісна оцінка інтелектуальних ресурсів на макрорівні надзвичайно ускладнена, якщо взагалі можлива;

4) витрати на них мають характер довгострокових інвестицій із невизначеним терміном самоокупності на відміну від інших видів капіталовкладень [24].

Капіталізація усієї сукупності ресурсів підприємства має на меті перед усім максимізацію його прибутку, однак може переслідувати й інші цілі: мінімізацію збитків, захоплення ринків, покращення конкурентних позицій. Капіталізація національної економіки покликана збільшувати величину національного доходу країни. Тобто вона реалізує функцію ефективності в економіці, працює на покращення прибутковості.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У результаті аналізу історичних етапів розвитку та нагромадження капіталу, з'ясовано, що трансформація капіталу в умовах інноваційної економіки призводить до виникнення його нових форм.

Проблема капіталізації інноваційного розвитку економіки залишається невирішеною і потребує подальшого дослідження, оскільки активізація цих процесів може суттєво поліпшити рівень конкурентоспроможності економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи (Матеріали семінару. – Частина I) // Економічна теорія. – 2006. – №2. – С. 91-113.
2. Маркс К. Капитал. Т.1 Кн. 1: Процесс производства капитала. М.: государственное издательство политической литературы, 1951.
3. Рубцов Б.Б. Мировые фондовые рынки: современное состояние и закономерности развития / Б.Б.Рубцов М.: Финансовая академия, 2000 – 312 с.
4. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.stockportal.ru/main/invest/stocks/general/kapit>.
5. Барановский А. Недокапитализированная экономика // Зеркало недели. – 2003. – №42 (467).
6. Лафин А. НБУ вновь принялся наращивать капитализацию банков. Нерезиденты прокупают облигации / А.Лафин // Эксперт Украина – 2005 - №43(46).
7. Малова Т. Капитализация в условиях российской экономики: теоретические и практические аспекты. –Изд 2-е./ Т.Малова. – М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2009. – 208с.
8. Шевченко Н.В. Особливості дослідження сутності капіталізації промислових підприємств / Н.В.Шевченко //Регіональна економіка. – 2008. – №3. – С. 175-181.
9. Экономический словарь. – Режим доступа: <http://abc/informbuare.com>.
10. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/2/04.pdf>.
11. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский, Е.Б.Стародубцева – [3-е изд.] – М: ИНФРА-М, 2002. – 480с.
12. Фролов А.В. Теоретические основы капитализации компании / А.В. Фролов // Экономические науки.- 2007. – № 8(33). – С.111-114.
13. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_2/zbirnuk_ETEI_08_2_18.pdf.
14. Tnurow L. Investment in Human Capital. Belmont, 1970. С. 48.
15. Стратегический ответ России на вызовы нового века // Под ред. Л.И. Абалкина. М.: Изд-во «Экзамен», 2004. – С. 21-22.
16. Костюк В.И. Теория эволюции и социоэкономические процессы. М.: Едиториал УРсс, 2004. С. 120-121.
17. Електронний ресурс. Режим доступу: http://creativeconomy.ru/library/prd_58.php.
18. Федулова Л.І. Концепція інтелектуального капіталу в системі економіки знань / Л.І.Федулова // Проблеми науки. – 2006. – № 3. – С. 34-38.

19. Попович О. Зупинімо девальвацію соціального капіталу науки! / О. Попович // Вісник НАН України. – 2007. – №12. – С.8-15.
20. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://skvortsova.htm>.
21. Эдвинссон Л., Мелоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании // Новая индустриальная волна на Западе. М.: Academia, 1999. – С. 442-443.
22. Picot G. Building Community in the Workplace // The Community of the Futur. San Francisco, 1998. P. 99-135.
23. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 8-е издание / Пер. с англ. под ред. С. Мордовина. СПб.: Питер, 2004. – С. 71-72.
24. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. –М., 1999. – С.353.
25. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы общества. – СПб., 2002.